ЧЛЕНЪТЪ ВЪ БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИКЪ.

ОТЪ Л. МИЛЕТИЧЪ.

1. Членътъ (articulus) се развива винаги отъ показателнитѣ мѣстоимения. Той съпровожда имената и служи, за да изтъкне понятието или прѣдметътъ като вече извѣстенъ — познатъ. Въ всичкитѣ езици членътъ сравнително е младо явление: Омиръ не познава членътъ; той го употрѣблява въ строго показателно значение. Латинския езикъ нѣма членъ. — Членътъ се развива, когато езикътъ почне да губи богатството на номиналнитѣ (именнитѣ) си форми. Отношенията, който се опрѣдѣляватъ чрѣзъ членътъ, узнаватъ се въ старитѣ езици по свързката на рѣчитѣ въ изрѣчението. Членътъ е, слѣдователно, свойственъ на по-новитѣ езици. За това не се съгласяватъ арийскитѣ (индо-европейскитѣ) езици относително членътъ така, както относително пра-старитѣ задружни езиковни явления сир. корѣнитѣ, формитѣ въ флексията и т. н. Всѣки езикъ по волята си е употрѣбилъ едно отъ показателнитѣ си мѣстоимения за членъ. Членътъ може да стои прѣдъ или слѣдъ името (nomen). Членъ слѣдъ името се е образувалъ въ: българския, албанския (арнаутския), ромънския, старо-морвийския и арменския езикъ; членъ само подиръ прилагателното имать: славянскитѣ, литевскитѣ и скандинавскитѣ езици. Нѣмския езикъ има, освѣнъ самостоятелния членъ прѣдъ имената, още единъ свързанъ съ засловието (крайътъ) на прилагателното: der gute — guter.

Въ тъзи статия ще се разглежда развитието и употрѣблението на членътъ въ българския езикъ.

2. Миклошичъ е на мнѣние, че българския самостоятеленъ членъ се развилъ подъ влиянието на трако-илирийския езикъ, отъ който нѣмаме никакви прями оста-

тъци, освѣнъ днешния арнаутски езикъ; този се счита за родственникъ — потомъкъ на изчезнѫлия трако-илирийски езикъ. (Срав. Miklosich Syntax 127. Die Slavischen Elemente im Rumunischen 7, Denkschriften der Philosoph. Hist. Classe XII 1862. Wien 1—71). Арнаутския езикъ днесь гужда членъ слѣдъ името тъй, както и българския езикъ (*бир-синъ бир-и* синътъ). Сѫщото тракийско влияние съглежда Миклошичъ и въ ромънскийтъ членъ [tempul вм. латински temp(us)il(le)]. Това тълкувание е твърдѣ не сигурно. Повече е за вѣрванье, че българския членъ се развилъ изъ най-вѫтрешния организъмъ на самия български езикъ. Въ това мнѣние ни подържа и явлението на суфигиранъ членъ (= членъ подиръ името) и въ по́-горѣ споменѫтитѣ езици. Нъ и безъ това, намъ стига да посочимъ на общо-славянския и литевския суфигиранъ членъ при прилагателнитѣ и да докажемъ, че развитието на българския членъ при сѫществителнитѣ и мѣстоименията може да бѫде продължение на процесъсътъ, който се почнѫлъ още въ литевско-славянския периодъ. Въ случай, че и слѣдъ това би били принудени да търсимъ чуждо влияние, чрѣзъ което да можемъ си разясни появяването на българския членъ. ние ще посочимъ на русския членъ, който живѣе тукъ тамѣ низъ русскитѣ диялекти и на който никакъ не може се отказа тъждественость съ нашия членъ срав. *паренько-тъ, парене-тъ и парень-то, сватьи-тѣ, сватьи-то, мать-та, мать-ту, людите; сам-отъ: само-тъ говоритъ таково слово; второіе-тъ разъ, тоіе-тъ конь, носотъ написанъ по-змѣйному, вси-ты рыбы, ноги-ты, головата; я поѣду въ домотъ свой; пѣснь-ту поютъ; одино-тъ, другойотъ, криводушнойотъ, богатойо-тъ, бѣсотъ на дворотъ въѣзжаетъ, я и Киевотъ городъ выжгу, сильнотъ хвалитъ ся силою*, и т. н. срав. Миклошичъ Syntax 128. Самъ Миклошичъ признава, че въ тѣзи форми има членъ, подпълно анологиченъ съ българския[1]). Какво трако-илирийско влияние можемъ си помисли при развитието на руския членъ? Понеже на този въпросъ, който самъ по себе си се налага, още не е отговорено, оправдано е мнѣнието, споредъ което

[1]) In der russischen Volkssprache wird *ta* häufig in einer Weise angewandt, dass es, wenn es nicht ganz und gar der Artikel ist, demselben jedenfalls sehr nahe kömmt. Wie die Beispiele zeigen, herrscht in dieser Hinsicht die grösste Analogie zwischen dem Bulgarischen und dem Russischen. Syntax 128.

българскийтъ членъ не се е развилъ подъ влиянието на съсѣднитѣ езици, (трако-илирийски), нъ трѣба да се счита за чисто оригинално езиково явление. Не е невѣроятно, че ромънския членъ е взелъ нероманското си положение („Die unromanische Stellung“ глед. Die Slav. Elemente im Rumanischen) подъ влиянието на българския членъ. Сѫщото може да се каже и за арнаутския членъ. Като гледаме така на българския членъ относително оригиналностьта на потеклото му — прѣминаваме къмъ специално разглеждание на развитието му.

3. Казахме, че членътъ сравнително е младо явление въ езицитѣ. При все това, нека да споменемъ и за едно изказано мнѣние, въ слѣдствие на което и относително членътъ се потвърждава изрѣчението, че нищо не било ново подъ небето. Въ Časopis, Mus. Král. Česk. 1857. стр. 227—251. 564—581; 1858: 347—357, 519—533, опита се Hattala въ прѣвъсходната си статия „O ablativě ve slovančině a litvančině“ да вникне въ сѫщностьта на падежнитѣ окончания, специално на аблативното окончание. Ако и съ помощьта на нѣкой комбинации, между другото, дохожда той и до слѣдующия резултатъ: Окончанията на прямитѣ падежи (casus recti) първобитно сѫ били показателни мѣстоимения; окончанията на косвенитѣ падежи (casus obliqui) сѫ нѣкогашни прѣдлози. Падежнитѣ окончания сѫ били самостоятелни корѣнни срички, които сетнѣ се слѣли съ заловието на думата. Първобитнитѣ падежни форми сѫ били тъй сѫщо аналитически, както сѫ и падежнитѣ форми въ модернитѣ езици. Теоретическия индоевропейски езикъ е почнѫлъ съ аналитични форми, достигнѫлъ е върхътъ на развите въ синтетично отношение и слѣдъ това отново се разлага аналитически [1]). Значението на падежнитѣ окончания въ по́-новитѣ езици, до колкото тѣ сѫ се запазили, вече не се чувствува и за това езицитѣ взехѫ да си надомѣстѭтъ загубата чрѣзъ сѫщитѣ срѣдства, сир. мѣстоимения и прѣдлози, само че едни ги гудихѫ пакъ по първобитния способъ слѣдъ името, други прѣдъ него или смѣ-

[1]). Да чуемъ и Whitney: In der Geschichte der Spache, soweit es sich um synthetische Bau handelt, ist augenscheinlich in aufsteigender Linie eine Höhe erreicht worden, der eine Bewegung in absteigender Linie folgte срав. Leben und Vachsthum der Sprache. Leipzig c. 223.

сено. Слѣдователно, именителното *с* въ гърц. λύκος лат. lupus литев. *wilkas*, санскр. *wrkas* ст. бълг. **влъкъ** отъ ****влъкъс***, не е нищо друго, освѣнъ остатъкъ отъ едно показателно мѣстоимѣние **ca*, което е равно и звуково и по-значението си на ст. бълг. показ. мѣстоим. **тъ**. Споредъ това лит. *wilkas*, санскр. *wrkas* се образувало отъ **wilka-sa *wrka-sa*: сѫщо така **λύκο-σα *lupo-sa* ст. бълг. **влъкъ** отъ ****влъка-са***. Понеже именит. *с* въ слав. езици рано изчезнѫ, бълг. езикъ е надомѣстилъ загубата чрѣзъ **тъ** и **съ**: лит. *wlkas*, санскр. *wrkas* и етимологически и по значението си първобитно сѫ били сѫщото, което сѫ ново-бълг. *влъкас*, *волас* или *влъкат волат*[1]) или ст. бълг. **образосѣ, народосѣ человѣкотъ**. — Прѣдлозитѣ въ бълг. езикъ стоѫтъ прѣдъ името; въ романскитѣ езици не само прѣдлозитѣ, нъ и мѣстоименията сѫ турѫти прѣдъ името фр. *le monde* = *mundus* сир. *mundu-sa* род. пад. *du monde* = *de le monde*, *de la mère*, *на майка-та*.

* * *

4. Още въ общославянския периодъ приематъ прилагателнитѣ въ засловието си едно показателно мѣстоимение, за да могѫтъ обѣлѣжи качествата и свойствата на опрѣдѣлявания прѣдметъ като вече познати — извѣстни. За тъзи служба е избрано пок. мѣст. **и, ꙗ, іе**, което живѣе въ ст. бълг. езикъ като самостоятелно мѣстоим. въ косвенитѣ падежи, а въ именит. падежъ свързано съ сричката **же** и съ релативно значение: **и-же, ꙗже, іеже**. Така се развило покрай **добръ человѣкъ** ἀγαθός ἄνθρωπος и **добръ и человѣкъ** ἀγαθός ὁ ἄνθρωπος = bonus ille homo. Тъй нареченитѣ прилагателни съ пълно окончание, слѣдователно, не сѫ нищо друго, освѣнъ съединение на простото прилагателно съ показат. **и, ꙗ, іе**; за това е по-намѣсто да ги наречемъ „прилагателни съ членъ“ или „сложни“ прилагателни. Първобитното **добръ и** се слѣло въ едно: **добръи** отъ което сетнѣ се образувало ст. бълг. **добрын** сърб.-хърв. *добри*, русски *добрый*, чеш. полск. *dobrý* и т. н. До когато мѣстоим. **и** не е било изгубило самостоятелното си значение сир. до когато не се е съединило съ засловието (крайтъ) на прилагателното, вършило е напълно службата на самостоятеленъ членъ

[1]) Срав. П. Р. Славейковъ: „Рупаланското нарѣчие“, Наука II 1882.

сѫщо така, както и показат. мѣстоимѣния въ днешнитѣ романски езици: **добрѫ и человѣкъ** = влаш. *dulcele pom* отъ *dulce (il)le pom*. Явно е отъ това, че славянския суфигиранъ членъ при прилагателнитѣ се развилъ самостоятелно. За тракийско влияние тукъ неможе да става ни дума, понеже суфигираниятъ членъ при прилагателнитѣ е познатъ и на нѣмския, литевския и други езици. Срав. gut-er Mensch покрай der gute Mensch както отъ тал. *bella-la-Roma — la bella* Roma. Не е ли най-вѣроятно, че подъ влиянието на суфигирания членъ при прилагателнитѣ е могълъ да се развие суфигиранъ членъ и при сѫществителнитѣ и мѣстоименията? Покрай влаш. *dulce-le pom* се появило *pomu-l(e) dulce* както отъ *bella la Roma — Roma la bella*. Трѣбало е само да се съедини Roma la bella въ Romala bella и ето влашкийтъ суфиг. членъ и въ талянския езикъ! Членътъ отъ прилагателното леко минѫлъ и при сѫществителното. Съ пълно право би очаквали, да се появи въ бълг. езикъ мѣстоим. **и, ꙗ, ѥ**, като суфигиранъ членъ и при сѫществителнитѣ сир. да бѣше се образувало **человѣкъ** + **и** подъ влиянието на **добрѫ** + **и**. Това не се случило, понеже, мѣст. **и, ꙗ, ѥ**, твърдѣ рано прѣстанѫ да живѣе като самостоятелно мѣстоимение: вече старо-българския езикъ познава **и, ꙗ, ѥ** само въ косвенитѣ му падежи. Именит. падежъ не се употрѣбява и бива застѫпванъ отъ **онъ**; въ косв. падежи то означава третото лице: **да и би погоубилъ**, ἵνα ἀπολέσῃ αὐτόν. Срав. Дак. *i ꝺdrobiha* = **и** *(го) сдробиха*. (Die Sprache der Bulgaren in Siebenbürgen. Denkschrift. VII.23). Срав. и днешното Шуменско, *видех и (=го)*, *зех и (=го)* и т. н. До когато мѣстоим. **и, ꙗ, ѥ** губи значението си и изчезва, сѫществуватъ въ ст. бълг. езикъ други показателни мѣстоим., които сѫ общеизвѣстни и въ пълна сила. Такива сѫ мѣстоим. **тъ, та, то** и **сь, си, сѥ** покрай **овъ, ова, ово** и **онъ, она, оно**. Езикътъ трѣбаше да избере едно отъ тѣхъ за членъ при сѫществителнитѣ. Вече въ общеславянския периодъ е направенъ подобенъ опитъ съ пок. мѣстоимение **сь, си, сѥ**. Отъ тогава сѫ останѫли въ всичкитѣ славянски езици сѫществителнитѣ съ суфигиранъ членъ: **дьньсь**, ново-бълг. *денес(-ка) днес*, *днеска*, сърб.-хърв. *данас*, ческ. полск. dnes и т. н. сѫщо такива сѫ и бълг. *лѣтос* вм. *лѣто-сѥ*, *нощес*, *зимъс* и т. н. Въ най-старитѣ ст. бълг. паметници срѣщаме и други примѣри съ членъ **сь**.

Срав. годось, градось, домѣсь, мирось, народось, образось, праздьникось, родось, человѣкось, храмось, иноплеменикось и др. Вижда се отъ ст. бълг. паметници, че езикътъ не се е рѣшилъ само въ полза на сь, си, сѣ, поноже има още повече примѣри съ суфигирано тъ, срав. работъ сир. рабъ+тъ, дьньтъ денетъ, недоуготъ, человѣкотъ, отрокотъ и др. За насъ нѣма никакво съмнѣние, че въ тѣзи примѣри показателнитѣ мѣстоимения сж изгубили на половинъ отъ чисто показателното си значение и че служжтъ почти като членътъ въ ново-бълг. езикъ. Горнитѣ примѣри считаме за начала на ново-бълг. членъ, при всичко че владѣжщето мнѣние тълкува напр. работъ като просто servus ille, денетъ ἡμέρα ἐκείνη.

5. Самото съединяванье на тъ съ прѣдиджщето сжществително ни показва, че тъ е ослабнжло въ показателното си значение. Кога е взело подобно употребление на тъ въ езика по голѣми размѣри — за сега не може се каза точно, нъ приблизително. Нѣма съмнѣние, че езикътъ е почуствувалъ по голѣма нужда отъ показателнитѣ мѣстоимения при сжществителнитѣ тогава, когато е почнжлъ да не схваща и да губи старитѣ флективни форми при имената. Появяванието на членътъ при прилагателнитѣ още въ общо-славянския периодъ, по мое мнѣние, тъй сжщо е било прѣдизвикано отъ недостатъчната опрѣдѣлителна сила на номиналнитѣ падеж. окончания на прилагателното. Появяванието на членътъ винаги е въ свързка съ изгубванието на флексията при имената. Срав. романскитѣ езици. По език.-стари паметници смѣло заключаваме, че ст.-българскитѣ падежни форми се смѣсватъ помежду си и изчезватъ вече въ 12. ст. Падението на първото българско царство силно е повлияло и върху буйното развивание на езика въ диалектично и аналитично направление: Познато е, какъвъ прѣвратъ станж съ ческия езикъ въ врѣме на бурната епоха на хуситскитѣ войни! Въ 13 и 14 ст. виждаме вече голѣми фонетически промѣнения въ българския езикъ, въ слѣдствие на които и флексията бѣше пострадала. Въ паметницитѣ отъ 13. и 14. в. ясно се вижда станжлото смѣсвание както и замѣняванието съ чисти гласни на носовкитѣ и еровитѣ, особено въ флективнитѣ окончания. Срав. Струмицкия Кодекс. — Понеже нашитѣ стари писатели и прѣписвачи се придържяли о стария ли-

тературенъ езикъ и традиционалната стара ортография, за това не е легко точно исторически да се слѣдятъ по новитѣ език.-явления и тѣсно свързаното съ тѣхъ появяванье на членътъ. Въ ржкописитѣ отъ 12—13. ст. срѣщаме обикновено такива примѣри съ суфигирано показат. мѣстоимение, каквито се срѣщатъ и въ най старитѣ глаголич. и кирилски ржкописи. Така напр. **не можеть статн домотъ** л. 60 **не имать прѣити родось** 116 л. ржкоп. отъ XIII. в. въ Бѣлградъ (В. Ломански „Онѣкоторыхъ слав. рукоп. въ Бѣлградѣ, Загребѣ и Вѣнѣ Спб. 1874). Въ 14 в. било е употребленнето на показат. мѣстоимение тъ вмѣсто членъ така распространено, щото не е било възможно да не се вмъкнятъ примѣри за членъ и въ литературния езикъ; нъ това е ставало само случайно и поради не вниманието на писеца. Проф. Срезневски съобщава изъ единъ българ. ржкописъ отъ 1348 год. слѣдующитѣ два примѣра съ членъ: **роуменатa лѣкѫ ржкѫ подложить тн подъ главѫ; шедъ человѣкъ продасть все имѣние и коупи селото** (свѣдѣния и замѣтки о мало извѣстныхъ и неизвѣстныхъ памятникахъ No. XXXVI глед. Arch. für Slav. Philologie). Отъ „Троянската повѣсть“ още по на гледно се увѣряваме, че въ 14. в. членътъ се билъ на половинъ развилъ: **недавните диакшоу оржжието** 182. **И въ кои дьнь принесено бысть оржжието** 178 **Дадите мнѣ то оржжие** 184 X. (Starine III). Тѣзи примѣри ни показватъ, че показат. мѣстоимение не е изведнѫжь взело мѣстото си слѣдъ сѫществителното, нъ че дълго врѣме се колебаяло — ту прѣдъ, ту слѣдъ името. Таково колебание относително мѣстото прѣдъ или слѣдъ сѫществителното се забѣлѣзва при мѣст. тъ вече въ най старитѣ паметници и то въ случай, гдѣто чисто показателното му свойство лежи извънъ всѣко съмнѣние. Ще приведѫ само единъ примѣръ изъ Супрасалския паметникъ: **бѣхѫ въ горахъ вържштажще сѧ въ стѣнахъ вьсь дьнь тъ и тѫ нощь** стр. 24.

Езиковния процессъ на распаданието на номиналната флексия и развиванието на членътъ, споредъ всичкитѣ доказателства, който имаме, е траялъ и се завършилъ до половината на 15. в.; отъ тогава почва новобългарския периодъ въ историята на българ. езикъ.

6. Въ всичкитѣ бълг. нарѣчия е употрѣбено за членъ ст. бълг. мѣстоимение **тъ, та, то**. Въ македонскитѣ говори служѣтъ за членъ и ст. бълг. показ. мѣстопмения **овъ, ова, ово**, и **онъ, она, оно** въ съкратенъ видъ *(о)вѣ, (о)ва, (о)во. (о)нѣ, (о)на, (о)но:* Срав. *боздоганов*ъ 244. *сѫнцено* 4. *кучкана ламя* 80. *момче во, сърце-во, вода-ва, земя-ва; а девойки-не во пазуи-не а дечина-нав*ъ *ржчина-на Миладин. 376.* Въ рупаланското бълг. нарѣчие, както ни съобщава П. Р. Славейковъ Наука II. 1882. сѫществува тройни членъ 1) *-с(ъ), -са, -со* (ст. б. **съ, си, сѣ**) срав. *искарай волас, конес, зьоми оглав-са. пресей брашно-со* 2) *-т(ъ), -та, -то* срав. *волат, конет, оглавта, брашното* 3) *н(ъ), на, но*, срав. *волан, конен, оглав-на, брашно но* множ. ч. *волисе, конисе, волите, коните, воли-не, кони-не, брашна-с*ı, *-на- та*, [1]). Много интересенъ е членътъ *-с(ъ), -са,- со,* който ни напомня ст. бълг. **образосѧ, иноплеменникосѧ**: По аналогия на *т(ъ), та, то* и др. измѣнило се ст. бълг. **съ, си, сѣ** въ *с(ъ), са, со.* Рупаланския членъ *съ, са, со,* ни доказва, че при образуването на ново-бълг. членъ сѫ взели участие всичкитѣ ст. б. показат. мѣстоимения. Като си спомнимъ, че на Рупаланското нарѣчие не е съвсѣмъ непознатъ и членътъ *(о)вѣ, (о)ва, (о)во*, трѣбва да го считаме въ отношение къмъ членътъ за едничко нарѣчие, което днесь прѣдставлява всичкитѣ опити на цѣлокупния бълг. езикъ за създаване на нов. бълг. суфигиранъ членъ. Нѣколко члена въ едно и сѫщо нарѣчие служѣтъ за по тънко означение на близкостьта на опрѣдѣлявания прѣдметъ. Членътъ *с, са, со* служи за опрѣдѣляванье на най близкия, а съ членътъ *н, на, но* се опрѣдѣлява най отдалечения прѣдметъ. Въ сѣв. западнитѣ и източнитѣ бълг. говори е познатъ само членътъ *тъ, та, то* съ нѣкои малки изключения. Въ тѣзи говори показат. мѣст. *тъ* е пропѫдило другитѣ показат. ст. б. мѣстоимения и въ случаи, когато тѣ не служѣтъ като членъ: *онъ, оной (= онъ + й) и овой (= овъ + й)* твърдѣ рѣдко се чуватъ.

Че въ примѣритѣ *конен, водава, брашново, брашноно,* имаме членъ, а не уницоженъ hiatus (зѣянье) чрѣзъ съгласнитѣ *в, н,* е така ясно и обще-познато, щото е съвсѣмъ излишно да се

---

[1]) Срав. още *мурйе-ну* (= морйе-но), 20 вемьо-на, небу-ну, конье-нѣ 21. *гробянъ*, сараянъ, 19. главона 24 и т. н. глед. Родопски старини или сборникъ — отъ обичаи и пр. на Родопскитѣ жители. С. Н. Шишковъ Пловдивъ 1887. 30 стр.

опровъргава Миклошичевото тълкувание срав. Vergl. Wortbildungslehre стр. 187. 1876 год. и изказаното съмнѣние още и въ 1879 г. срав. Lautlehre 373—44 „Der Nachweis, dass die Bedeutung von *t, v, n,* die oben angegebene ist, wird aus Puljevski und Miladinovci nicht leicht zu führen sein".

7. Новия членъ скоро е прѣминѫлъ отъ сѫществителнитѣ и къмъ прилагателнитѣ, чийто членъ и, ꙗ, іе е ставалъ отъ денъ на денъ все по непонятенъ на езика по причина: 1) че показ. мѣст. и, ꙗ, іе бѣше вече неизвѣстно на езика въ прямитѣ падежи, освѣнъ съ релативно значение въ и-жє, ꙗ-жє, іе-жє; 2) понеже косвенитѣ му падежи служехѫ за лично мѣстоим. 3-то л. Опрѣдѣлителната сила на формитѣ добръı-и, добра-ꙗ, добро-іе почнѫ да слабне и на скоро трѣбваше да се употрѣби другъ по извѣстенъ и съ животна сила членъ. Понеже стария членъ и, ꙗ, іе, ако и почти непонятенъ, бѣше съвсѣмъ сраснѫлъ съ прилагателното, не се отклони и не направи мѣсто на новия членъ; въ слѣдствие на това новия членъ се притури като вторъ членъ. По този начинъ се здоби бълг. езикъ съ двойни членъ при прилагателнитѣ, при всичко, че въ значението си тѣ останѫхѫ равни на старитѣ сложни прилаг. (прилаг. съ пълно окончание): по новото добръıи + тъ человѣкъ значи сѫщо, което и старото добръıи человѣкъ = ἀγαθός ὁ ἄνθρωπος. Слѣдъ появяването на втория членъ старитѣ сложни прилагателни почнѫхѫ да изчезватъ изъ езика. Остатъцитѣ отъ старитѣ слож. прилагателни въ нов. бълг. нарѣчия сѫ доста рѣдки. Формитѣ на ж. и ср. родъ чрѣзъ ассимилация и контракция съвсѣмъ се изравнихѫ съ ж. и ср. родъ на простото прилагателно сир. отъ стара-ꙗ, старо-іе слѣдъ като се прѣдизвикалъ hiatus се образувало найнапрѣдъ стара-а, старо-є; а сетнѣ *старꙑ̄(ă)* и *старо̄(ŏ)*. Понеже зв. ъı се изравни съ зв. и. добръıи станѫ чрѣзъ добрии = *добри*. Ето примѣри на такива прилагателни, взети изъ живия народенъ езикъ: *Сребрени* венец, *сребрени* герданъ 311 (Велесъ); на *чузди* баща, баща ке речемъ 225. Турската вера *големи* рахатъ 324. Димитри *млади* Димитри! 290. Верковичъ Ж. П. Прѣз *бели* Дунав П. С. XIII *светй* Петър, *божи,* гроп, *вишни* Госпуди, царю *честити* П. С. XVIII. (Конопч. говоръ); у *вельи* четвъртъкъ П. С. 2. XII. 106. Сѫщо така и при мѣстоим. и числителнитѣ: вели самъ *едини* Господъ. Мил.

40. И ази съмъ *първи* майци П. С. П. Брайла; но полѣла *сами* Стояна. Дозонъ 12. — мои чердакъ *пусти* не е. Вукъ Додатакъ etc. Та каде е *малкая* мома 42. Верк. Ж. П. майко ле моя, *старая* 11. Доз. Испи първа *(а* вм. *аіа)* чаша за здраве; . . . . *четвъртая* за дяволски работи Starine VI. Bug. zbor. prošl. vieka. На тая *проклетая* земя, Качанов. 53 ржкопись: Карамфиле, *малой (=малоіе)* моме! 276. Верк. На това мѣсто *страшной(ое)*, *бѣдной(ое)* Star. IX. Jagić. стр. 166. — Отъ косвенитѣ падежи на сложното склонение имаме остатъци отъ винител. родителенъ и дател. падежъ мжжки р.: Отпущи ми го мои *мили* брата *(мили* ст. бълг. милъıи вин. п.) 7. Го повиле Риста Бога *малего* 32. И си явни коня *доріега* 40. Упопатего *старего* 422. Си сѣ качи на коня *бжрзего* 84. Страдна майка за *келя'его* сина 530. *дробнаго,* 40, *стребренаго* 41. Миладин. Въ Винга се говори *свéтугу (=свé-того) другогу.* Дакийскитѣ Българе: zamete *sventiago* duha. Mikl. Die Sprache der Bulg. in Siebenbürg. Denkschr. VII., *живога*, 106. *злога* 123. П. Сп. (Търнъ) *съ златного.* П. С. XI. 137. *страшнога* П. С. XII. 123. I.; *светóго* (Панагюрище). П. С. XIX—XX. 173; *другиму*, *доброму*, *светему* Мил. 55 и т. н.

Въ мѣсто старитѣ слож. прилагателни сжществуватъ въ ново-бълг. ез. прилагателни съ двоенъ членъ почти въ сжщия размѣръ, както и слож. прилагателни въ старобългарски езикъ. Трѣба да забѣлѣжимъ, че прилагателнитѣ на — ьскъ иматъ въ нов. бълг. езикъ само форма съ членъ и че притежателнитѣ прилагателни могжтъ да иматъ и проста и сложна форма. Въ другитѣ славянски езици проститѣ форми отстжпватъ на сложнитѣ, въ нѣкои даже съвсѣмъ изчезватъ. Срав. и двата лужички, ческия и полския езикъ. Най много се държжтъ проститѣ (номиналнитѣ) форми като сказуеми въ изрѣчението. Ново-българ. езикъ строго се придържя въ това отношение о правилата на ст. б. езикъ.

Ново-българ. форма на сложното прилагателно за м. р. гласи *добри-йъ-тъ*, образувана отъ *добрий + тъ*. За да си растълкуваме тъзи форма, трѣба да споменемъ, че ст. б. показат. мѣстоим. и мжж. род. им. и вин. пад. е измѣнено *йъ(jъ)* въ слѣдствие на фонетич. ст. бълг. законъ, споредъ който неможе зв. ъ да стой слѣдъ j(й) въ края на думата

и поради това отъ *jъ* се образувало *и* чрѣзъ ояквание на *j* въ *и*. Нъ има другъ ново-бълг. фонетич. законъ, въ силата на който всѣко изчезнѫло ст. б. крайно ъ отново се съживява, щомъ се намѣри въ срѣдата на думата, по поводъ на нѣкое нейно наращение. Слѣдоват. *добрий* (или контрахирано *добри*) става *добрийъ* щомъ се гуди членътъ *тъ*. Това теоретично правило се потвърждава отъ самия езикъ, който не подава ни единъ примѣръ като *добритъ, грубавитъ*, както обичатъ да пишѫтъ нѣкои отъ нашитѣ по стари книжовници. Отъ примѣритѣ, който по долу ще приведемъ, ще се убѣдимъ, че формата *добритъ* не се оправдава отъ живия езикъ. Сѫщия случай имаме и при сѫществителнитѣ отъ мѫжки родъ на тъй нар. *я* — склонение, когато имъ се притуря членъ. По законътъ, който гласи: „гласна + йъ въ края на думата става гласна + й“ (пр. *ъ* изчезва) и „съгласна + йъ въ края на думата = съгл + йь (пр. *ъ* се измѣнява на *ь*)“ имаме **край** вм. **крайй** и **вождь, конь** пр. **конйь** вм. **водйй конйй**: Притуримъ ли членъ на тѣзи думи, крайното *ъ* ще се намѣри въ срѣдословието и всичкитѣ станѫли промѣнения съ него отъ по прѣди ще изчезнѫтъ; слѣдоват. *край* ще даде *крайътъ, конъ* — *конйътъ*, (ний = хърв. nj, сърб. њ), *вождь* отъ *водйъ* = *вождътъ* (жд = дй). Отъ всичко това слѣдва, че формитѣ *крайтъ. ратай-тъ*, който не рѣдко се срѣщатъ въ писмения ни езикъ, сѫ плодъ на погрешна ортография, произлѣзла отъ неразбиране историческото развитие на езиковитѣ форми. Въ живия езикъ нигдѣ не се чува *крайтъ*. Сѫщото струва и за мѣстоим. *мойтъ, твойтъ* и др. п. вм. *мойътъ, твойътъ* и т. н.

Жен. и ср. родъ на нов. бълг. сложни прилагателни би трѣбало да окончава на *—аята —оіето* пр. *добрая-та, доброіе-то*, нъ въ сѫщность се срѣщатъ само контрахирани форми *а-та, о-то: добра-та, добро-то*. Въ остатъцитѣ отъ ст. б. сложни прилагателни не се различава дълго *а* и *о*, до когато нпр. сърб.-хърватски езикъ, въ който тъй сѫщо се стегнѫло *добрая* и *доброіе* въ *добра* и *добро* още и днесь доста ясно запазва дължината на *а* и *о* като ги произнася *добрâ, добрô* за разлика отъ проститѣ *добра, добро*. — Срав. Бога да найде *стара* ти майка; безъ съмнѣние тукъ *стира* е вм. *старая* Веда слов. II. 500.

8. Бързото пропаданье на старитѣ флективни форми принудило е езика, скоро да си помага съ нови срѣдства, съ помощьта на който ясно да изрази косвенитѣ отношения на имената. Едно отъ тѣзи срѣдства е, както вече казахме, и членътъ. Имаме въ днешния езикъ такива диялектически особености, който ни принуждаватъ да заключимъ, че езика се опитвалъ да употрѣби и при сѫществителнитѣ имена ст. б. мѣстоим. и, ꙗ, іѥ, като членъ въ косвенитѣ падежи сир. да образува сложно склонение и при сѫществителнитѣ, тъкмо тогава, когато старитѣ сложни форми на прилагат. почнѫли да се распадатъ и да ставатъ не понятни. Распаданието на старитѣ сложни прилагат. форми въ тѣхнитѣ съставни части е дало поводъ, щото суфигираното (засловното) мѣстоим. и, ꙗ, іѥ, да се прѣхвърля и прѣдъ прилагателното, тъй щото сложната форма станѫла обратна: членътъ е прѣдъ прилагателното, както и въ другитѣ европейски езици, които иматъ членъ.

Сѫщото нѣщо се случило по аналогия и при сѫществителното и мѣстоименията: Срав. На сиромаѳ не даваше, *сиромаго* (sic) не вѣрваше. Мил. 48, сир. *(Сирома(ф)* + *(іе)го* = *сиромахъ* + *тъ*. И попо'и *Мар кому* веле'е Мил. 63. сир. *Марко-(іе)му Янкулаго* войска обиколила 141. *му* реко'е *стару* игумену 55. вм. *стару-му* игумену. Сравни нѣмск. *dem* guten Vater и *gutem* Vater. Вмѣтването въ подобни случаи и на други думи между мѣстоимен. и името още повече е способствувало за да изгуби последното характеръ на членъ. Слѣдъ появяването на по новия членъ *тъ, та, то,* и слѣдъ образованието на другитѣ способи за исказване на родит. и дат. над. самостоят. членъ *и, я, іе* прѣдъ и слѣдъ имената се счита като излишна плеонастична притурка въ изреченията: *го* държеше *стара* игумена 55. вм. стара + *(іе)*го ст. б. **стараго**. И ѭ пре'ече Кралю *добра* гла'а 59 вм. *добра-ѭ* ст. б. **добрѫ-іѫ главѫ**; — Кога сутра *го* видо'а *дете* вм. *дете* + *го* 60 стр. (Въ макед. нарѣчия не рѣдко се смѣсва грамат. родъ, особенно при мѣстоименията): *дете* + *го* = *дете-то*. Кога *книга* Мирче ѭ пеало вм. *книга* + ѭ = *книгата* 75. Сѣ подскочи на скалата и ѣ (=*іе* отъ *іа* = ст. б. ѫ) виде *кутра* желка сир. виде *кутра-іа* желка 22 Чи *го* напретъ *конь* Караше 137. стр. *Конь-го* = *конь-тъ*. Види ми *го десно* рамо 196. *Го* прекѫрсти *море,* го отмѫрзна 55.

Тамо *го* найде *Петре* войвода. 14. И ми кани кумотъ, да *го* кѫрститъ *дете (= дете-то)* 2. Миладиновци. *Поясмо-то-го* придала 48. му *ѣ зеде него'а-та* глава М. 131. И *него-го* белъ Дунав кердоса И. Сп. IX. Браила. 98, стр. ясъ *го* имамъ *него* заключено М. 155. И *нему-му* и т. н. Безсмислено се употрѣбява: И ми *ѣ* дойде самъ *войводата*. Мил. 13. *9*. Изъ тѣзи примѣри виждаме, че езика не е изведнѫжъ далъ прѣдпочтение на мѣстоимението *тъ*. Имаме други примѣри въ нашитѣ нарѣчия, изъ които можемъ заключи, че въ езика се било показало стремление, за да се развие членъ прѣдъ името. Ако да бѣше това стремление надвило, щѣше езика ни въ отношение на членътъ съвсѣмъ да се изравни съ модернитѣ езици. Борбата между суфигирания и префигирания членъ е траяла още въ 14. в. както ни доказватъ примѣритѣ изъ Троянската повѣсть: **оржие то** и **то оржие**. Особенно въ народната ни поезия се срѣщатъ примѣри, въ които чисто показателнитѣ мѣстоимения вършѣтъ службата на членъ. Срав. Распукала *тая* цѫрна земя. 28. Тамо иматъ *тая* вода студена; налей ми *она* студна вода 38. Що ми е'убо'о на *висока-на* планина, н' *онаа* рамна рудина 33. Милад. Да не изидетъ *оноя* душа отъ тело. Кочановски ржкоп. N 1. 25. Що минуе *това* ясно слънце Кач. родм. окр. 92. Та ги служи *това* добро вино Кач. с. Бояна. 69. Искочилъ е *тоя* аждеръ *(+аждеро-тъ)* П. Сп. V. когато се 1883.120. Азе сам, царьо, от Турско, отъ *това* село Гложене П. Сп. XIII. 143. И отъ ноженици вадете *тая* си сабья голѣма. П. Р. Славейковъ. I. кн. Илияда. Та си дуна *сова* (=това) тиху ветарче, и зароси *това* дребна роса. Веда Словена I. B. 455. И плетете *тая* чорапчета. П. Сп. XII. Търнско 111. На *онаа* гора зелена 72. Милад. Написа'е *тая* бела книга 75 Мил. На *той* поле, пот *той* дърво. П. Сп. IX—X. 92. Браила. Да земѣтъ *тóа* мѫжко дете 59. Си грабн'а *она* мѫжко дете *(= мѫшко-но дете)* 60. Изговори *той* Краль Латинъ 41. Го поельвишъ *ова* цѫрно море 55. Мил. и т. н. [1]).

[1]) Срав. подобни явления на членъ и въ Сърб. Хърв. езикъ: Tere mije dozval *one* svoje vjerne sluge; Tadar kralju svjetlomu — *ta* djevojka odgovaa pjes. 17. Cvilu *to* mi cviljaše, drobna ptica lastovica — *ona* mala ptica. *Die. Volksepik der Kroaten. Fr. Miklosich.* Denkschriften der k. k. ak. d. Wissen. Hist.-Phil. Classe XIX. Една особность въ старо-френската поезия ни припомнюва сѫщия случай на членъ. Въ стар.-френската поезия често пѫти може показват. мѣстоим. *cel* да вземе мѣстото на

10 Флексията по дълго се задържала, при членътъ отъ колкото при имената. Поради това и развитието на членътъ се ускорява паралелно съ пропаданието на флексията при имената: Падежната форма на членътъ надомѣстя и разяснява нащърбената и неясна падежна форма на името. До гдѣто съвсѣмъ неисчезнѫ флексията — членътъ се скланя наедно съ името. Склоняемия членъ още пази самостоятелностьта си, като отдѣлна дума. Слѣдъ изгубването на флексията си, членътъ напълно губи самостоятелния си характеръ и живѣе само съ името. Нъ не само това: той се слива напълно съ основата на името и по причина на фонетична развала — съ врѣме и самъ изчезва. Въ многобройнитѣ български нарѣчия днесъ още живѣѭтъ остатъци отъ склоняванъ членъ. Името, което е свързано съ такъвъ членъ, обикновенно означава одушевенъ прѣдметъ; не рѣдко и самото име е запазило падежна форма — винителенъ респективе родител. падежь. Срав. Позаспала ми ратаицата съ *ратае-того* (ратае = род. ратая) Милад. 506. А ми *попа-таго* кадѣй, та се не види; не съмъ чулъ единъ пѫть *попа́-таго*. Блъскавъ Злоч. Кърстинка 18. Са сдумала съ *хайдутина-ног* (=оного) Чолак. 256. У *попа́тего* старего Милад. 422. Да наранитъ *кумо-тому* конь отъ Мил. 469. *Змео-тому* подъ крилята. Милд. 258. Не гибаи *човека-того;* не чини лошо *човеко-тому*. Милад. 258. рѣжеши *човѣко-тому* Starine IX. 163. *сичкьем-њем* даріе мѣтаха Чол. 323. Въ Шуменско, въ Сърт-Кйойлеръ: *човѣка-тъ'го*. П. Сп. XIX-XX. 152. Въ Трънско е упазена и до днесь флексията на членътъ въ правилно употрѣбление на живия, говорния езикъ. И тукъ струва правилото, споредъ което членътъ се измѣнява само при думитѣ, които означаватъ одушевени прѣдмети. Срав. П. Сп. XIX—XX: 153. А. Тодоровъ: *царът* пише, изведи *коняшога;* при *старца-тога*. П. Сп. XII. 122. рекълъ на *средняшога*. П Сп. XI 137. *църно-тога* XI. 138. *Ждреля-тога* XII. 104. на *бело-тога* XI. 138. Добрѣ е забѣлѣжено П. Сп. XIX—XX. 172. че *църно-тога* трѣбва да се тълкува изъ *църнога-тога,* а не изъ *църна-тога*. Членътъ се скланялъ и

опрѣдѣлит. членъ: *cil des trier courent; cil clerc dient, que n'est pas sens. cil duc et cil conte et cil prince chascun s'apareille etc.* Срав. Diez. Vergl. Grammatik der Romanisch. Sprach. 819. стр. 4.

въ ж. род. нъ днесь не се различава вин. над. ж. р. отъ именит. Въ Търнско и по нѣкждѣ въ Соф.-окр. се говори за вин. над. ж. р. членъ *ту*; Че му дадемъ *момуту* Кач. Соф. окр. 217. *златнуту* П. Сп. XI. 137. *наймладуту* 123, *ньойнуту* 106. П. Сп. XII. и т. н.

Много интересни сж примѣритѣ съ склоняемъ членъ въ езикътъ на недавно измрѣлитѣ сир. порумъненитѣ Българе въ Дакия (Трансилвания). Езикътъ на тия Българе ни е запазенъ въ прѣписъ отъ единъ Катехизисъ, писанъ на тѣхното нарѣчие и предназначенъ за Българетѣ въ Чергедъ въ минжлото столѣтие. Миклошичъ, който издаде запазения фрегментъ отъ речения Катахизисъ въ Denkschriften der Wiener Akademie Phil.-Hist. Classe VII. призна езикътъ за български. Въ „Slavische Bibliothek II. 140. Zusätze zu meiner Abhandlung. „Die Sprache der Bulgaren in Siebenbürgen“ мисли той, че Българетѣ въ Чергедъ се заселили въ Дакия прѣди XIII. ст. понеже въ тѣхния езикъ не се смѣсватъ носовкитѣ, което вече срѣщаме въ българскитѣ паметници отъ 13 ст. Сетнѣ (срав. Formenlehre 201. Die Geschichte der Lautbezeichnung im Bulgarischen) измѣни мнѣнието си и нарече Българетѣ отъ Чергедъ „Дакийски Словени“. — За насъ не остава ни най-малко съмнѣние, че езика на тѣзи „Дакийски Словени“ е сжщъ български езикъ и не ще бжде мжчно това и да се докаже. Като считаме езика на „дакийскитѣ Словени“ за български, ще приведемъ примѣри на склоняемъ членъ, които сж отъ голѣма важностъ именно за това, *защото тѣ ни прѣдставлявать т. нар. „средне-българска“ епоха на езика ни отнюсително членътъ*. Покрай членътъ, скланятъ се и имената. Забѣлѣзва се влияние на прономиналното върху номиналното склонение. Така се срѣща *гресим* вм. ст. б. грѣхомъ. Тжждественостьта на дакийский склоняемъ членъ съ гореприведения български явно личи. Ето примѣри:

Da bande na mui-tui smarti pomen (да банде на *муй-туй* смарти помен) Стария дат. е вече непонятенъ та е притурнято „*на*“; ste bi *na vast-tem* gresim (ще би на ваш-тем гресим); да dobandem *nas-tui* dussi lecsina (да добандем наш-туй души лечина), *a* kaie *postolen-tem* (kaie апостолентем вм. ст. б. апостоломъ тѣмъ; *kaie* вм. *каже*). От *smarta-ta i ot gyaula-tago* (от смарт-та и от г'аула-таго) VI. да *zame gresintem* prostenie

(да (в)заме гресинтем прощение). Prosti ni *nas-tin* grese прости ни наш-ти—(н) гресе); *nasti* вм. ст. б. вин. пад. **нашѧ тъı**. sas pomast *tvui-tomu* sventa duha (сас помощ твуй-тому свента духа) сир. съ помощьта на твоя свети духъ. Тукъ е изразенъ родт. падежь чрѣзъ дателния, както въ Милад. 395. "Ангелина, *краль-Богдану* сестра"; и ми седна *кралю* на столнина 59. Ке ме дадѣтъ Алай-бегъ, *Алай-бегу* за сина: такива дат. падежи сѫ и слѣдующитѣ: faf *Mataee-tomu* kniga = във Матев-тому книга; ti sta da *nebentztii-tui* hori klics = ти ща да небенцти-туй хори клич сир. ст. б. * (хъ) цѣе (тъ) ти да (ти) не + **весьстѣй** той хорѣ (земли) ключь. — Срав. още: Zasto nie dal gospodin bog *dezentaf* poroncsenie (= защо ни е далъ господинъ богъ *десет-мѫ* поронченне сир. *десет-тѣхъ* = *тяхъ* = *тяф*). Срв. от четири-тя (х) кйошета П. Сп. XIII. daj vreveni *mutientem* (дай времени (е) мутиемтем сир. на мутитѣ da zlobodi gresite *dobricntm* (да слободи гресите добриентем). — Ni mu liptzuva *csliak(u)-tomu*. Geschichte der Lautbez. im Bulg. Cantilenae bulgaricae. 32. III. *Grehovittie-tago* csliaka (греховитие-таго чиляка). Pri tvoja *nebentztii-tago* basta (при твоя небенцтий-таго баща).

Въ русското новогородско нарѣчие тъй сѫщо се срѣщатъ примѣри съ склоняванъ членъ срав. *отца-тово, больной-той женѣ*, *людей-тѣхъ дѣламъ-тѣмъ* и т. н. Miklosich Syntax 128.

11. Фонетиката на българския езикъ е пъстра и игрива: особенно гласнитѣ звукове не се успокояватъ въ една форма, ала постояно се прѣливатъ въ други тѣмъ сродни гласни; нищо не е въ бълг. фонетика зв. *и* да потъмнѣе въ *ъ*, това пъкъ да се замѣни отново съ *а* или *о;* зв. *е* и *о* безъ ударение ставатъ *и—у*; зв. *у* не рѣдко се прѣдава чрѣзъ *о* срав. *оплаши* вм. *уплаши* и др. До гдѣто отъ една страна се унищожава зѣянието (hiatus), отъ друга страна въ нѣкои нарѣчия нарочно се прѣдизвиква и се отваря пѫть на ассилмилацията; нарочно се изхвърля (елидирва) една съгласна, за да се доближѫтъ двѣ гласни срав. *гла'а* вм. *глава*, *малечко'о* вм. *малечкото* и наопаки *язъ* вм. *азъ*, *стребро* вм. *сребро*. Съ силата на единъ, да го кажемъ, новобългарски фонетиченъ законъ, изчезнѫлото *ъ(ь)* въ края на думата тутакси оживѣва, щомъ се случи да бѫде въ срѣдословието. Така отново оживѣлото *ъ* подъ влиянието на новата еуфоническа струя въ бъл. езикъ, която очевидно се стреми

къмъ пълни, ясни гласни, се усилва въ *о* и *а* и така измѣнено си остава и тогава, когато наращението, което го съживи, изчезне и то отново се намѣри въ края на думата. По този начинъ се развихѫ форми, тъждествени на нѣкои форми, останѫли отъ старата номинална флексия: Смѣсихѫ се при имената отъ мжж. р. форми, образувани чрѣзъ членътъ, съ остатъцитѣ отъ ст. б. родителенъ падежъ, който вече въ XII—XIII. ст. почева при одушевенитѣ прѣдмети да служи и за винителенъ падежъ. —. Отъ друга страна се случи, да мине основата отъ косвеннитѣ падежи, повечето винителния, въ иминителния падежъ по причина на пропаданието на флексията. Да не забравимъ и огласуванието (přehlasování, Umlaut), начала на което забѣлѣзваме вече въ ст. българския езикъ и което въ днешния езикъ взема твърдѣ голѣми размѣри. Срав. *чеше* вм. *чаша*, *зем'е* вм. *земя*, *сарае* вм. *сарая*, *сáб'е* вм. *сабя* и т. н.

Всички гореказани обстоятелства сѫ причината, гдѣто се развихѫ нѣколко форми отъ членътъ и се смѣсихѫ съ флексията така, щото днесь всѣки книженовенъ Българинъ е въ недоумѣние, да ли да каже и напише пълненъ или непълненъ (нащърбенъ) членъ, и да ли да счете нѣкоя форма съ окончание *а (человѣка, коня)* за членъ, или за старъ родителенъ, распективе винителенъ падежъ. Отъ това произлѣзохѫ нѣкои недоразумѣния относително правописанието на членътъ. — Отъ старата номинална флексия имаме твърдѣ малки остатъци, нъ все толкова, щото да можемъ чрѣзъ ново-бълг. падежни форми отъ различни думи приблизително да рестаурираме въ една схема старо-българското *а (ја)* — склонение. Най малко падежни остатъци имаме отъ женски, а най-много отъ мжж. родъ; нъ всички тѣзи остатъци или сѫ типични думи, или диялектически рѣдкости, Въ обикновения говоръ се запазилъ покрай именителния най много винителния (родителния) падежъ, като най-главенъ между косвеннитѣ падежи — обиектътъ, върху който пада дѣйствието на прѣходящия глаголъ; поради тѣзи си свойства, винит. падежъ се домогнѫлъ до общо, генерално значение и въ много случаи изъ нарѣчията съвсѣмъ истикалъ именителната форма. Срав. и ми идетъ *коня Огненова*; *Фейска Краля* и др. — Истина е, че въ български езикъ въ огромно число прѣобладава именителната форма (Miklosich,

Formenlehre 179), до когато въ романскитѣ езици поне въ 3—4 случаи въ генералния падежъ (casus generalis) трѣба да търсимъ основата на косвеннитѣ падежи: итал. *nieve* може да се тълкува само изъ лат. вин. пад. *nivem;* хиспанск. *amigos* изъ лат. вин. пад. мн. ч. *amicos;* френ. *comte* сѫщо тъй отъ лат. вин. пад. *comitem; mon, ton, son* изъ вин. пад. *meum, tuum, suum*; итал. *padre, ladrone* отъ лат. вин. падежъ *patrem, latronem*, и т. н. Твърдѣ добрѣ заключава Diez (Vergl. Grammatik der romanischen Sprachen Bonn. 1882 стр. 407): именит. и винителния падежъ сѫ типичнитѣ падежи възъ които се основаватъ днешнитѣ романски именителни форми: и двата сѫ, гледани отъ страна на тѣхното съдържание, най-важнитѣ падежи на изрѣчението, понеже отъ първия дѣйствието произтичя, а въ втория намира цѣлта си. Именителния падежъ въ бълг. езикъ повече е запазилъ мѣстото си, отъ колкото латин. именит. падежъ въ днешнитѣ романски езици, понеже ст. българския винителенъ при мѫж. родъ не се различава отъ именителния, сир. вин. **рабъ** = имен. **рабъ**. Родителния падежъ е минѫлъ за вин. само при въодушевенитѣ прѣдмети. —

Позната е наклонностьта на бълг. **ѧ** да се замѣнява съ *о*; поради това се образуваха отъ *человѣкъ, конь, край, добрий* формитѣ: *человѣкоⷮ, конюⷮ, краюⷮ, добриюⷮ*. Въ ново-бълг. езикъ не рѣдко се чува зв. *а* вм. ст. б. **ѣ**. Нов.-бълг. *а* вм. **ѣ** е илодъ на онази езикъ. струя, която се стреми къмъ пълни и ясни гласни. Неможе се каза, че бълг. *а* вм. **ѣ**, е сърбско влияние. Срав. да излѣза *вънка* (вм. *вънка, вонка*) 160. да л'и можемъ да го *излажешъ* (ст. б. **лѫгати**) 160. Отъ то'а море *далбоко* (ст. б. **длъбокъ**) 239. Кога да море *присáхне* 239 (ст. б. **сѫхнѫти**); на *по добарь* 132. Верков. Ж. П. Въ Западнитѣ български говори, въ Етрополско и др. чува се тъй сѫщо *а* вм. **ѧ**. За това се развили и формитѣ съ *а* вм. **ѧ** и при членътъ: *человѣкат, конят, краят, добрият.*

Голѣмата разлика, която съзираме между класическитѣ езици и тѣхнитѣ потомци, модернитѣ езици, най-много е причинена отъ звуковото распадание на формитѣ въ крайнитѣ срички; това пакъ произлиза отъ наклонностьта на езицитѣ къмъ удобство, леснина въ произношението: „Der lautliche Verfall der Endsilben rührt hauptsächlich von der

Neigung zur Bequämlichkeit“ Whitney. Leben und Wachstum der Sprache 160. И въ българскиятъ езикъ се забѣлѣзва стремление, което сочи да отстрани всичко, що затруднява произношението: за това и крайното *т* на членътъ често пѫти небрѣжно се прсизнася, даже въ повечето случаи съвсѣмъ не се чува;[1]) говори се слѣдователно, *человѣкѫ̂ (ѫ̂ = ъ), человѣка, человѣко;* сѫщо тъй *крайѫ̂, краја, крајо; конѭ̂, конја, конјо; добријѫ̂, добрија, добријо.* Формитѣ *человѣка, края, коня,* които се развили по казания начинъ отъ членътъ, съвпадатъ напълно съ запазенитѣ до днесъ остатъци на ст. б. родителни падежи человѣка, коня, края. Смѣсването на тия форми бѣше неизбѣжно, при всичко че езикътъ и днесъ се старае да прави, гдѣто е възможно, разлика между тѣхъ, За форм. *добрия* неможе да има и съмнѣние, че тя е съкратена форма на членътъ, понеже ст. б. вин. над. отъ добрыи гласи пакъ добрыи. а род. над. е добраго: формата *добрия* могла е да се развие само отъ *добрий(ъ)тъ* чрѣзъ *добриятъ.* Щомъ сме принудени да припознаемъ *добрия* за форма прѣдизвикана отъ членътъ *тъ,* трѣба по аналогия сѫщото да допуснемъ и за *края, брата* както и за *крајо, брато.*

Като гледамъ така на туку-казанитѣ форми, не могѫ да се съгласѭ съ исказаното мнѣние по този въпросъ въ Периодич. Списание VI. 158. 1883 и XIX—XX 152, споредъ което форм. *брата* може да бѫде само ст. б. винит. родител.) падежъ, а формата *братѫ́тъ, одъра́тъ* били ст. б. винит. над. + *тъ,* както били форм. *братътъ, одъратъ* именителни падежи + членъ. За форм. *добрия* мисліѭ че горѣ доказахъ, че не може се нето помисли за старъ вин. над. Още веднѫжъ ще повторіѭ: форм. *одъра* не е винаги „сѫща падежна форма, която се явява и опрѣдѣляна още и съ членъ напр. *одъратъ*“ II. Сп. XIX—XX., сѫщо тъй не могѫ да признаѭ форм. *сина, кума* „съ които въ Софійско се изражаватъ косвенитѣ падежни отношения“ винаги за „винителни падежни форми“ понеже и въ Софійско се замѣнява зв. *ъ* чрѣзъ *а* та сѫ могли тѣзи форми да се развиѭтъ така, както *сино, кумо* сир. направо изъ *синъ, кумъ.*

Що сѫ въ сѫщность прѣдизвиканитѣ отъ членътъ форми *человѣка, края?* Тѣ не сѫ нищо друго, освѣнъ име-

[1]) Сѫщото се случва вече и съ крайното *т* въ 3 лице мн. ч. на ст. вр. при глаголитѣ. На пр. въ Радомирско говорѭтъ *ида* (=идат—идѫтъ); *чух, казуя* и т. н.

нителни основи съ оякнѫло крайно *ъ* въ *а*. Тѣзи форми напълно отговарятъ на ст. българ. именителни форми съ произнасяно крайно ъ, което е потъмнѣло индоевропейско *а* слѣдъ изчезнуването на именителното *с:* ст. българ. **столъ** се развило отъ ***стола** слѣдъ изчезнуването на *с*. Сравни литевското *stalas*. Пакъ повторение на нѣкогашенъ езиковия процессъ! Интересни сѫ и примѣритѣ съ оякнѫло крайно ъ въ о, които срѣщаме вече въ нѣкои ст. българ. паметници. Срав. въ Синайски Псалтиръ: **подо мноѫ**, **ото всѣхъ** 82. **прѣдо нь**: **во**, **со**, **ко** вм. **въ**, **съ**, **къ**; **благо** вм. **благъ** 57. **з. л. избавито ї** 49. **съмѣрито ї** 20. **имо** вм. **имъ** (въ края на прѣдложението). Въ Кърмчая иловачка Starine VI. четемъ: **и приобрѣтаютъ себѣ пребытько** 34а, **пролого** 18а, **зрѣще на въстоко** 29а **о женахъ творещихъ блоудо**. Срав. още и *Бого: рече единъ Бого небесни* Bugarski Zbornik prošloga vieka. Starine VI. 53.

Отъ долуизложенитѣ примѣри ще се види, до колко е въ състояние езика, да прави разлика между падежни форми и форми съ членъ. Въ повечето случаи такава разлика не се запазва. Обикновенно дохожда членътъ въ подлежащето, а падежната форма въ винителния и др. косвени падежи. Срав. имашъ *сина Михаила*, (пад. фор.) *златокосо*, *дългоухо* (чл.) Кач. Соф. окр. 79. Кога бутналъ *царо коня* (п. ф.). Кач. Соф. окр. 216. Да не чуе *моіо стрико* 14 Верк. Ж. П. Янка си потънѫ, *венецат* и плувнѫ. Дозон. 96. *коня* (п. ф.) вяхамъ — *коньо* (чл.) аджамія 49. Вер. Ж. П. Паднаха солдзи на *образо* неговъ Милад. 39. Падна слъза на *образа* (чл.) юнака 120 д. П. Сп. 1883. Купи ми *коня хранѣна* (п. ф.) 17. Верк. Ж. П. Те га проговори *постаріот* братъ Кач. Пирот. окр. 194. Дор туй си *змѣя* (чл.) издума Дов. 13. Мечка и расланъ научва *чловека* (чл. вм. *чловекат*). а зла жена не може. Bug. zb. prošloga v. Starine VI. 32. Bog go stori *goliata czaaria* (вин. пад.) Дак. Българ. Denkschrift. VII. 32. Той опаса *свилена пояса* (пад. ф.) Мил. 130. *коня* (п. ф.) яви си, дома одай си Мил. 103. Та са вмятна на вранъ *коня* (п. ф.) 103. Кога рекохъ за *твоята коня* (пад. фор. casusgeneralis). Пакъ ми зборви *Маркой бързи коня* (п. ф. cas. gen.) 206 Мил. *Со твоята вѣрна побратима* (пад. ф. cas. g.) 206 М. Да си спие *тешка сона* (cas. g.) Веда I. 115. *Силна ветра* (cas. g.) Веда I. 260. Си извади *самура калпака* (п. ф.) 159. М. Я прерипа преко *плото* (чл.) П. Сп. XI—XII.

Браила 170. Стоянъ презъ *плета* (чл.) надникна 185. Миладин. Мож'ли позна *мила брата* (п. ф.) П. Сп. XII. Браила 148. Чи юдари *найдобрия* юнакъ (чл.) П. Сп. V—VI. Браила 205. Ут' млат *Димитря* (п. ф.) войвода П. Сп. IV. Браила сп. 110. Да ходя сляпя *пу светя* (чл.) П. Сп. Бр. 112. Прит *кумя* (чл.) П. Сп. III. Бр. 112. На онега *краля* (п. ф.) *Латинего* 41. Мил. *На пятю* (чл.) П. Сп. V—VII. Бр. 68. *Ня пякьят, дивикьят* П. Сп. Бр. IX. 98. Язе *пята* (чл.) не си знаямъ 19 Мил. Замини *пяте* (чл. *е* вм. *я*, огласуване) Веда П. 15. Коги ти доде некой сиромахъ и *ненавиденье* (чл. огласувано отъ *ненавидения*) Starine VI. *Брата* п. ф.) ми любитъ морска самовила 6. Мил. Отпущи ми го *мои мили брата* (в. п.) 7. Мил. Тукъ е *мили* ст. б. вин. п. *милъй*. Да ли ви се отъ *рода христианска* (п. ф.) 26. Мил. Богъ да биетъ *краля* отъ Трояна (п. ф.) 38. Мил. *Първа* чл.) носи прикованъ кривакъ, *втори* ми носи мѣдни кавали. 42. М. *Едного мртовеца* (п. ф.) Starine VI. На *Юния мѣсеца* (п. ф.) П. Сп. Бр. V—VI. 67. *медвѣдѣ* (вин. п.) Star. V. Bug. Alexandrida. *огенят* Star. IX. 169. Твои мили *братотъ* 7. Мил. *Студениотъ* за пиенье, а *топлиотъ* за перенье 6. Мил. *Трекиотъ, четиртиотъ* 26. Мил. *Kraniot* deal Дак. Бълг. V. stori **tyahot* (= н. б. тѣх-ни-от) tanacs (съвѣтъ) 13. Дак. Бълг. rastegnant na *sventiot* karst. 21. Д. Б. На *моминския* кладенецъ Доз. 9. На край *градо* П. Сп. V—VI. 69. Бр. *вчасо* дойде грешна душа М. 50. Въ *една* — въ *другия* чл.) Доз. 18. Пръстено *гуденишкия* (чл.) 146. пръстено *гуденишкио* 146. Милад. Разглобилъ *разбоя* (чл.), разглобилъ *гергевъ*, П. Сп. V. 119. Сеймени *комаръ* (ст. б. вин. пад.) погнали, *комаря* (чл.) тръгня да бѣга; *комарат* на вънъ излѣзе; Господъ *комаря* послуша Доз. 117.

12. Въ женский и срѣд. родъ ед. ч. членътъ не прѣтърпява никакви измѣнения, понеже думитѣ отъ жен. и ср. родъ съ малки исключения се окончаватъ на пълна гласна. Крайното основно ь при имената отъ жен. р. въ *и* — склонение не се съживява слѣдъ притурянието на членътъ, понеже то остава въ отворена сричка и нищо не прѣчи на еуфонията, ако не се съживи, както и въ ст. б. тьмьна второто ь е почнѫло да се изхвърля — тьмна (Срв. Leskien, die Vocale ъ, ь in den sogen. altslov. Denkmälern). Слѣдователно отъ *кость-та* става *кост-та́ = костá; честь-та = честá, младостá* и т. н.

13. Съвсѣмъ е неосновано мнѣнието, че трѣбало да се прави разлика между имен. и вин. падежъ ед. ч. жен. родъ, както въ формитѣ безъ членъ, тъй и въ онѣзи съ членъ, спр. *жена* — *жената* трѣбало да се счита за имен. пад., а за вин. пад. *женâ, женâ-тâ* (â = ъ). Вин. падежъ при имената отъ ж. р. *а* — склонение твърдѣ рано се смѣси съ имен. пад. по причина на изгубването носовия пазвукъ *н* на носовкитѣ. Отъ ст. б. женѫ (= *женан*), развн се *жена*. Въ нарѣчията, въ които *а* потъмнѣва въ *â(ъ)* получихме им. и вин. пад. *женâ* (Шумненско, Търновско etc.); въ нарѣчията, на които потъмняването на *а* въ *â* е неизвѣстно, останѫ си и въ двата падежа *жена*. Сѫщо това е ставало и съ имен. и вин. пад. на чл. та — тѫ. За това е днесъ невъзможно да се прави разлика между имен. и вин. пад. ед. ч. при думитѣ отъ жен. родъ, били тѣ безъ или съ членъ. Тамъ, гдѣто потъмнява *а* въ *â*, имаме само нѣкои думи, въ които се запазило чисто *а: ба́ба, башта́, дѣ́дя́, снъ́ха́, ую́ка́, ма́мла, въ́шла, зъ́бла, глистия́, зъмия́, свиния́* и т. н. Назвукътъ (ударението) играе въ въпросния случай твърдѣ голѣма роль. Гласнитѣ съ ударение много пѫти си оставатъ чисти — не потъмнѣли, ала и това не е правило. Срав. идна при́ка̂ска̂; на̂ уда́та̂; и ина́та̂, стуя́ла̂, мума̂ ху́ба̂нка̂ на̂ света̂ и т. н. Фъ а̂дна́ гора́, моята и т. н.

Не е така тамъ, гдѣто ст. б. ѫ се произнасяло като *оѫ*; тамъ не е било възможно и леко смѣсването на им. пад. *жена* съ вин. пад. *жено(н)*. За това и днесъ е въ тѣхъ мѣста запазена разлика между имен. пад. *коза* и вин. пад. *козо*. Нъ тъзи разлика не сѫществува и въ членътъ. Въ вин. пад. чува се само *козо-та, бъклицо-та водо-та*, нъ никогажъ *козо-то, водо-то* и др. Глед. П. Р. Славейковъ. Наука II. 559. Пѣсни отъ Широка Лъка. Срав. още и Сбор. Чол. *игро-та* 108, *трапезо-та* 111, *земіо-та* 108 и т. н.[1]) Причината на туй ще да е въ стремлението на езика къмъ диференциране на формитѣ, щомъ има опасность, щото поради тѣхното изравнение да се смѣсва родътъ спр. *водо-то* не би се различавало отъ *село-то*. Така нечезнѫ и по-старото срѣд. р. *то-зи* (срав. *тоз́и* знамение, Bug. zb. prošl. v. Starine VI. *тоз́и* оржжіе Троян. нов.) и се замѣни съ *то-ва*.

[1]) Сѫщо това струва и за рупалянското — ахъчелебийското произношение на ст. бълг. ж като оа.

за да се различи отъ мжж. р. *този*, което пъкъ се разви отъ *тъзи*, чрѣзъ измѣн. на *ъ* въ *о*, за да не се смѣсва съ ж. р. *тъзи*, станѫло отъ *та-зи* чрѣзъ потъмнѣване на *а* въ *ъ*. Слѣдъ всичко горѣказано е явно, че не е истинско тълкуването, което се дава за примѣритѣ като *земіота* и пр. въ Geschichte der Lautbezeichnung im Bulgarischen Miklosich Wien 1883. S. A. стр. 14. Ш. гдѣто се казва, че *о* въ *земіота*, не било друго, освѣнъ застѫпникъ на по старо *ъ*, като че ли *игрота, земіота* се образували отъ *игрѣта, земіѣта* чрѣзъ замѣна на *ѣ* съ *о* „das auf einem älteren *zemjь* beruht".

14. Аналогично на единств. число, трѣбаше да бѫде употрѣбена именителната форма на членътъ и за множ. число сир. очаквали би за множ. число първобитно три форми на членъ за всѣки родъ: м. р. — **ти**, ж. р. **тъı**, ср. р. **та**. Такава разлика между м. и ж. родъ могла е да се запази до тогава, до когато ст. бълг. **ы** не е взело гласежътъ на зв. **и**. И наистина, днесь не правимъ разлика въ множ. число между м. и ж. родъ, нъ при все това нѣмаме въ мн. число и за двата тѣзи рода очѣкваната форма *ти:* Правилната форма на членътъ за м. и ж. родъ при сѫществителнитѣ е *тѣ-т'е-те*. Срав. *овцете* Доз. 94. *крилците до раменците, крачката до колѣнците* Доз. 58. *ржцѣте* Доз. 59. *мъсите, осите, гжбите, чучулешките* и т. н. Доз. 117. Покрай тѣзи форми съ членъ *те* срѣщатъ се тукъ тамъ и форми съ чл. *ти* срав. зела си е *ключовете*, да отвори *сандуцити* Доз. 69. (Търновско). *Пушкити* 74. *гробовити, маминити, мѣхнити, сиромасити* 83. Търн. *думити* 71; *петлити* 75. Въ Сборникътъ на Бр. Миладиновци още по-рѣдки сѫ примѣритѣ съ чл. *ти* срав. *ржцети, очи-ти* 137; *портити*. Периодическо Списание Бр. II. Котелъ. По мое мнѣние, рѣдкитѣ случаи съ членъ *ти* вм. обикновеното *тѣ (те)*, не трѣба да се считатъ за остатъци отъ ст. бълг. имен. пад. множ. ч. м. р. **ти**, ж. р. **тъı** или отъ вин. пад. м. ж. р. **тъı**. Да не забравяме, че въ повечето случаи на записано *ти* вм. *те;* трѣба да имаме предъ видъ и ортографическата школа, която бѣше на мнѣние, че трѣбало да се пише *ти* вм. *те*, и по която се водятъ мнозина записвачи на народнитѣ умотворения[1]). Въ Сборникътъ на Дозон. срѣщаме най-

[1]) Пловдивската школа на чело съ Н. Геровъ учеше, че трѣбало да се пише ч. м. р. *тъ* множ. ч. *ти (ты)*; Търновската (Н. Михайловска), ед. ч. м. р. — *а*

много примѣри съ *ти* въ пѣснитѣ, записани отъ Кисимова, до когато въ пѣснитѣ, записани почти въ сѫщитѣ крайща отъ П. Р. Славейковъ, нѣма примѣри съ *ти*. *Гдѣто въ живия езикъ се чува чл. ти вм. чл. те, това не е друго, освѣнъ измѣнено безгласвучно е въ и:* Въ Шуменско, Търновско и др. ще се изговори *ти* вм. *те*, ако не пада ударението върху зв. *е*. Че формата *ти* не е стария имен. падежъ, доказватъ ни примѣритѣ *ржце-ти*, *очи-ти* Мил. 137, който, като двойни числа, сѫ имали и членътъ въ двойно число сир. *тѣ (те)*. Срав. още Верк. Ж. П. 174. на *двести-те* вм. *на двесте-те* ст. бълг. *дъвѣ стѣ тѣ.

15. Какъ се образувала формата *те (тѣ)* за членъ въ множ. число м. и ж. родъ? До колкото ми е познато, на този въпросъ още не е отговорено. Мнѣнието, че *те* произтичя отъ двойното число жен. ср. родъ на старо-български тъ, та, то, не би било оправдано: Аналогията въ този случай не е могла да дѣйствува, понеже отъ мжж. родъ имать за двойно число формата та. Не двойно число, а основата на косвенитѣ падежи множественно число трѣба да търсимъ въ формата *те (тѣ)*. Както при имената, тъй и при мѣстоименията, твърдѣ рано почва родителния пад. да служи за винителния падежъ; по този начинъ винит. пад. тъı е отсѫпилъ мѣстото на род. пад. тѣхъ. Отъ род. прѣдл. п. тѣхъ, дат. тѣмъ, и творит. тѣми. развилъ се casus generalis за членътъ — *тѣ*. Видѣхме, че по причина на пропаданието на флексията при имената, се употрѣбяватъ косвенитѣ падежи на членътъ за означение на косвенитѣ отношения на рѣчитѣ въ прѣдложението. Срав. изъ езикътъ на дак. Българе: дат. п. мн. ч. *Ангелин-тем*, *бащентем, людиен-тем*, *пастирен-тем,* и т. н. *десен'таф* (=десет-ях), *зарант-теаф*. Както и ново-бълг. *четиритѣхъ, петь-тѣхъ;* че ѫ у *тѣх'* си заведе 8. и *тѣхъ* да проводи 74. Доз. не би *тем* (ст. бълг. тѣмъ) булерство Star. VI. 39. Отъ основата на дателния и родителния пад. мн. ч. леко се е образувало общото *тѣ*. Най-голѣмо значение трѣба да отдадемъ на родителния (винителни) падежъ, който изцѣло е минѫлъ въ

(съ отпущанието на *т*, а въ мн. ч. за третѣ родове — *тѣ*. Хаджи Йоакимъ употрѣбявалъ ед. ч. м. р. *отъ;* Хр. Павловичъ *о;* П. Беровъ и А. Стояновичъ *атъ* и *ятъ*. П. Сапуновъ *а* и *я*. В. Неновъ *етъ* и *е;* мн. ч. сѫ употрѣбявали *ти, те* и *тѣ*. Срав. П. Р. Славейковъ „Нѣщо по български езикъ“ II-й Годишенъ отчетъ на Обл. Реал. Гимназия въ Пловдивъ 1883 год.

именит. падежъ и който и до днесь се запазилъ при числителнитѣ, когато сѫ съединени съ членъ, както ни доказва горѣприведения примѣръ изъ езикътъ на дак. Българете *десен'таѳ* и още употрѣбителнитѣ ново-български *четири-тѣхъ, пет-тѣх, шест-тѣх* и т. н. Отъ *четири-тѣхъ* се образувало сетнѣ *читири-тѣ(хъ)*. Срав. *II три-тя*. П. Сп. XI—XII. Браила 148. Това е станѫло твърдѣ отъ колѣ. II въ езикътъ на дак. Българе се срѣщатъ примѣри на така съкратенъ членъ. Срав. faf *jeskle-te* 17 сир. *въ ялите; gresile* и т. н. Отъ членъ *тѣ* се образувало сетнѣ *те* и както по-горѣ видѣхме *ти. Изъ казаното слѣдва, че членьтъ з с м. и ж. р. множ. число е съкратенъ косвенъ падежъ отъ ст. б.* тъ, та, то, *мн. ч. и че е исторически оправдано да се пише съ ѣ, както е повечето прието въ нашето правописание сир. — тѣ, а не — те и — ти.*

16. Прилагателнитѣ иматъ въ ново-бълг. езикъ въ множ. число и за тритѣ рода едно и сѫщо окончание — *и: добри* мѫжье, — жени, — дѣца. За това и въ членътъ мн. ч. нѣма разлика между тритѣ рода. Причината на туй сѫ т. на пр. прилагателни съ пълно окончание, който и слѣдъ приеманието на втория членъ *тъ, та, то,* задържахѫ и, ы, е. нъ прѣстанѫхѫ да го скланятъ. И самото показ. мѣстоимение *то-й, та-я, ту-й* (отъ *тѫ-ѣ*) изгуби въ мн. ч. формата си за ср. родъ, която споредъ ст. бълг. езикъ би трѣбало да бѫде *та-я*. Поводъ на това е дало стремлението на езика къмъ диференцирание на формитѣ, който поради разни фонетически измѣнения случайно се изравнили една съ друга: ср. р. мн. ч. *та-я* = ж. р. ед. ч. *та-я*. — За това и ср. р. мн. ч. на показателното мѣстоимение днесь гласи *ти-я*. Отъ този, тази, това мн. ч. и за тритѣ рода *тѣ-зи* (отъ *тѣхъ—тѣмъ-зи*). Сѫщо така *ови-я, они-я* и *онѣ-зи*. — Въ Търнско още се пази ср. родъ мн. ч. на показателното мѣстоимение срав. И плетене *тая* чорапчета. П. Сп. XII—1884. 111 Търнско..

17. Събирателнитѣ имена отъ срѣд. родъ, пакъ покрай тѣхъ по аналогия и всички сѫществителни въ мн. ч., които могѫтъ да иматъ смисъльта на събирателни, приематъ членъ *то*. Вукъ Караджичъ въ Додатак. Скт. Петербургским сравнительн. рѣчницима и пр. 1822 у Бечу споменава, че членътъ *то* могѫтъ прие всички сѫщест. въ мн.

ч. освѣнъ тѣзи, които окончаватъ на — *ци*. Азъ намирамъ примѣри и противъ това правило, тъй щото могѫ да кажѫ, че въ употрѣбяването на чл. — *то* езикътъ се служи съ пълна свобода. Само се забѣлѣзва старание, да се даде на множественото число форма на събирателно име, като се измѣнява окончанието за имен. пад. мн. ч. — *и* съ по́-рѣдкото окончание *(і)е* и въ такива думи, който споредъ ст. б. граматика никакъ не могѫтъ да иматъ оконч. — *е*. Срав. *арчаріе-то, криліе-то, вдовице-то* 167. *По брежето* 166, *нивето*, 153 *ливаде-то* 154 П. Сп. XI—XII. Брайла. *На портиту* (то) П. Сп. Бр. VI. 113. *червіи-то*, Star. IX. 166. *гвоздие-то* покрай *гвоздие-те*, Star. VI. 44. *люг'іето* Мил. 526. *лицйе-то* 9. дак. бълг. = *люд'ствіе-то; сарае-ту*, Вед. I. 14. *сандуце-то*, Верк. 273 покрай обикн. *сандуци-те; ключове-то* покрай *ключевите*, Мил. 527. *Ергени-то*, *чобанито* 264, *чаири-то* 282. Верк. със *срели-те* и *громове-ту*, Доз. 133. *Евреето*, *грошовет*, Star. VI. 52 покрай: *чифути-те, сарафите*, Мил. 198 и т. н.

Думи отъ м. родъ съ окончание — *о* приематъ членъ *то*, като че ли сѫ отъ срѣденъ родъ, на пр. *вуйко-то*, ѫ заде'атъ Мил. 532. Относителнитѣ и неопрѣдѣлителнитѣ мѣстоимения иматъ и за три-тѣ рода единств. и мн. число членъ — *то*. Този членъ — *то* прилича на русската частица *то*, която може се притури къмъ всѣка дума и форма срав. русс. *Купили-то*, съ *ярманки-то, какой-то, три-то въ городѣ-то;* за что́ же *щрафъ-то?* Тотъ вотъ и *дѣло-то;* шла въ *гору-то;* вотъ она *премудрость-то* въ чемъ; а она, *трава-то*, идетъ по *лѣсу-то* и пр. — Подобни сѫ българскитѣ: *който, коя-то, кое-то, кои-то, какъвто, каква-то; коги-то, когито; егы-то* Троян. Пов. 172 *гдѣто, кѫдѣ-то, що-то, защо-то*, и т. н. [1]). Срав. още: Койко ле, сину, *мило-то!* Верк. Ж. II. 134. — Членътъ *то* се употрѣбява и енклитично: Покрай *ми-то* белъ Дунавъ: Вер. 253. При собствонитъ имена се притуря частица *те*, която служи като членъ: Отпущила *Марко-те* юнака. Качан. Соф. окр. село Суводолъ 282.

18. Въ българския езикъ не се е развилъ и неопрѣдѣлителенъ членъ, който познаватъ романскитѣ и нѣмскитѣ езици. Нѣма съмнѣние, че неопрѣдѣлителния членъ се развилъ слѣдъ опрѣдѣлителния. Старитѣ римски писатели упо-

[1]) Литевскитѣ мѣстоимения тъй сѫщо се съединяватъ съ *tas* (тъ) срави tatai, toktai (такъв-то) koktai (какъвто) и пр. Kurschat Gramm. der lit. Sprache.

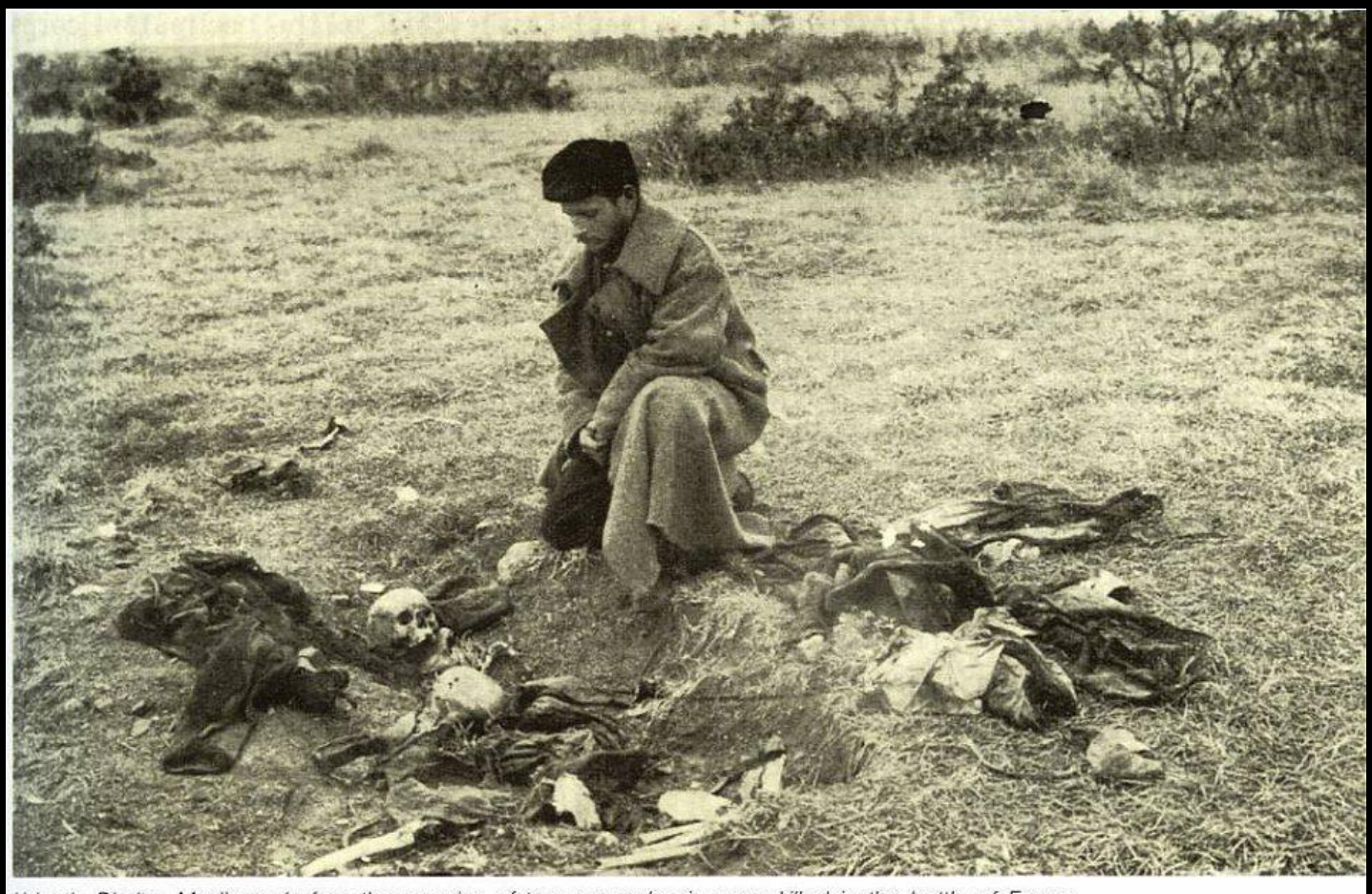
трѣбяватъ *unus, a, um,* често пѫти плеонастично и въ значение на неопрѣдѣлително мѣстоимение. И въ паметницитѣ на срѣдо-вѣчната латинщина така се употрѣбява, само че много по́-често и получава до негдѣ характеръ на членъ, когато стои прѣдъ името напр. dedit nobis *unam* villam; non convenit *uno* episcopo dicere; collecti in *uno* concilio; infra ipsa terrula est *uno* pero etc. Diez 776. Между романскитѣ езици влашкия най-рѣдко употрѣбява неопрѣд. членъ. И ново-гръцкия умѣрено се служи съ него. Въ ново-българския езикъ забѣлѣзваме случаи на унотрѣбено *единъ, една, едно,* които могѫтъ да се считатъ за далечни начала на неопрѣд. членъ. Ще ли се развие неопр. членъ и въ ново-български езикъ, за сега още нищо не може се каза. *Единъ, а, о,* се употрѣбява днесь плеонастично и въ значение на неопрѣдѣлително мѣстоимение; характеръ на членъ още не е придобило срав. Па си слезе самъ *еденъ* Господъ 40. Постигнѫла *едно* мѫшко дете 59. ме насили *еденъ* силенъ га'олъ 67. Тамо иматъ *едно* су'о дре'о 70. Мил. Повдигнѫ се *еденъ* викъ, писъкъ къдански. П. Сп. V—VI. Автобиограф. Софрония. Туку я сумъ *еденъ* ангелъ божи. Миладинов. 41. и т. н.

Още стотици книги на дейци родени в географска област Македония може да намерите на:

www.strumski.com

Библиотека „Струмски"
е създадена в памет на
загиналите за Родината.

Voivode Dimiter Madjarov before the remains of two comrades in arms killed in the battle of Ferres